

22. Слостенин В.А. Перестройка высшего педагогического образования и формирование социально-активной личности учителя / В.А.Слостенин, В.С.Ильин // Формирование социально-активной личности учителя. – М., 1987. – С. 8 – 11.
23. Слостенин В. А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А.Слостенин. – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.
24. Узнадзе Д.Н. Основные положения теории установки / Д.Н.Узнадзе. –Тбилиси. : Изд- во Акад. наук Грузинской ССР,1961. – 178 с.

The article reviews the current state of the problem of psychological readiness for professional activities. On the basis of the scientific literature revealed the meaning of “readiness”, “setup”, “psychological preparedness activities”, “psychological readiness for professional activities” Outlined approaches to determining the content and structure of psychological readiness. The essence of the structural components of psychological maturity. The existing form of readiness for professional activities. The characteristic levels of readiness.

Keywords: psychological readiness, psychological readiness for professional activities, the structure of psychological readiness for professional activities, forms and levels of readiness.

Отримано: 04.03.2011

УДК: 316.6:378.212.3(045)

О.В. Скуловатова

Вплив особистісної успішності на якість адаптації до навчання у ВНЗ

Вступаючи до ВНЗ, першокурсник, поза своєю безпосередньою діяльністю – навчанням, виконує низку інших завдань, успішність та своєчасність розв’язання яких зумовлює весь його подальший шлях не тільки в навчальному закладі, але й поза його межами в майбутньому професійному становленні. Безперечно, що першокурсник приходить до університету вже маючи певний запас знань, вмінь та навичок, що зумовлюють його подальшу адаптацію. Одним із ключових чинників,

що, на наш погляд, має значення для адаптації є уявлення про успіх як такий і зокрема, про власну успішність. Проведене дослідження демонструє взаємозв'язок між уявленнями про власний успіх, настановами на його досягнення та академічними успіхами студентів-першокурсників.

Ключові слова: адаптація, успіх, успішність, кар'єра, суб'єктивні уявлення, переживання.

Вступая в ВУЗ, первокурсник, помимо своей непосредственной деятельности – учебы, выполняет ряд других задач, успешность и своевременность решения которых обуславливает весь его дальнейший путь не только в учебном заведении, но и за его пределами в будущем профессиональном становлении. Бесспорно, что первокурсник приходит в ВУЗ, уже имея определенный запас знаний, умений и навыков, которые предопределяют его дальнейшую адаптацию. Одним из ключевых факторов, что, на наш взгляд, имеет значение для адаптации, является представление об успехе как таковом и, в частности, о собственной успешности. Проведенное исследование иллюстрирует взаимосвязь между представлениями о собственном успехе, установками на его достижение и академическими успехами студентов-первокурсников.

Ключевые слова: адаптация, успех, успешность, карьера, субъективные представления, переживания.

Проблема адаптації студентів-першокурсників вже тривалий час піднімається в психологічній науці. Її значимість залишається досить високою, так як успішність входження вчорашнього школяра до лав студентства є запорукою не тільки його академічної успішності, але і подальшого професійного ствердження. Юнак приходить до університету вже з певним накопиченим життєвим досвідом, в якому не останнє місце посідає самооцінка, попередні досягнення та уявлення про власну успішність. Тому актуальність проблеми адаптації першокурсників є безперечною, що і зумовлює велику кількість досліджень та публікацій. У контексті звикання молоді до нових соціальних груп ця проблема досліджується в працях В.Л. Кікоть, В.А. Петровського, О.В. Симоненко, Т.В. Середи, О.І. Гончарова, А.Д. Ерднієва, М.І. Лісіна, А.В. Фурмана, завдання адаптації молоді вирішується і в роботах О.І. Борисенко, А.В. Захарова, В.А. Кан-Каліка, М.В. Левченко, О.Г. Мороза, В.С. Штифурак, М.С. Корольчука. Типи пристосувальних реакцій і адаптаційних станів розглянуто в роботах Ф.Е. Василюка, А.І. Воложина, В.П. Казначеева, Д.В. Колесова, В.І. Медведєва, які є методологічною основою досліджень цієї проблематики.

Значною є кількість робіт, присвячених проблемам успішності особистості в різних сферах (Н.А. Батурич, Г. Вайзер, Е. П. Ільїн, О.В.Лосєв, М.Л. Кубишкіна, В.І. Курбатова, В.П. Позднякова,

Ю.А. Репецкий, С.К. Рощин, І.Н.Семенов та інші). У закордонній психології проблема успіху розроблялась у рамках гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс), соціально-когнітивної теорії (А. Бандура), індивідуальної психології (А. Адлер), експериментальних досліджень факторів досягнення успіху в конкретній діяльності (К. Левин, Ф. Хоппе, Д. Мак-Клелланд, Х. Хекхаузен).

У жодній з наукових праць не було розглянуто проблему успішності як чинника адаптації особистості до нових умов існування, тому метою нашого дослідження було встановити зв'язок між проблемою адаптації першокурсників та їхнім уявленнями про власну успішність.

Для вирішення поставленої проблеми було проведено дослідження серед студентів першого курсу КНТЕУ. У дослідженні, яке проводилось у другому семестрі начального року, взяло участь 514 студентів першого курсу. Після відсортування отриманих даних, 24 анкети було забраковано з різних причин, таких як недовиконання завдання, псування бланків, високі бали по “шкالی брехні” в тестовій методиці та інші. У результаті опитування охоплено 490 чоловік. У дослідженні було використано метод анкетування, метод незакінчених речень, наратив та методіку діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда [1]. Обробка даних здійснювалась шляхом кількісного і якісного аналізу, одержаних емпіричних даних, статистичним опрацюванням даних за допомогою методів математичної статистики з використанням пакету SPSS.

Процес адаптації є невід’ємним компонентом життя людини. Він відбувається постійно [2] і його якість впливає на всі сфери існування особистості. Зробивши докладний теоретичний аналіз, Е.Ц. Мусаєва виділила наступні функції особистісної адаптації: досягнення оптимальної рівноваги в динамічній системі “особистість-соціальне середовище”; регулювання спілкування й взаємин; заняття особистістю емоційно-комфортної позиції; забезпечення соціальної активності й ефективності соціально-значимої діяльності особистості; забезпечення самореалізації особистості; збереження психічного здоров’я [3]. Досягнення оптимальної якості виконання всіх цих функцій дає розуміння значимості особистісної успішності для досягнення психологічної гармонії та самореалізації особистості.

Н.В. Лейфрид дослідила, що у повсякденній свідомості поняття “успіх” й “успішність” диференційовані. У понятті “успіх” фіксуються об’єктивні досягнення в конкретній діяльності й у житті, загалом, а поняття “успішність” відбиває суб’єктивне

переживання й умови досягнення успіху [4]. Дослідниця виділяє два найпоширеніші прототипи успішної особистості, протилежні за значенням: перший описується винятково зовнішніми, соціально визнаними показниками успіху, що відбиває найпоширеніші цінності людей сучасного суспільства, а другий – винятково особистісними характеристиками [4].

Узагальнюючи, можемо сказати, що успішність – складне та неоднозначне поняття, яке пов'язано із суб'єктивними переживаннями людини, системою її цінностей та потреб, і може вимірюватись як кількістю матеріальних благ або моральних заохочень, так і переживаннями та суб'єктивними відчуттями людини. Серед опитаних студентів, 36% пов'язують успіх з певним досягненням, результатом, найчастіше самореалізацією або кар'єрою. Для 13% успіх є переживанням певних психологічних станів, таких як щастя, задоволеність, комфорт. Для 11% успіх визначається наявністю певних цінностей – професії, роботи, друзів, сім'ї, освіти, здоров'я, тощо. Для 10% студентів успіх є процесом, шляхом, прагненням чи діяльністю спрямованою на досягнення. Успіх, як певна зумовленість, що забезпечується інтелектом, знаннями, освітою, розуміється 7% досліджуваних. У деяких роботах успіх розуміється як уявлення про себе, матеріальний добробут, статус, можливість реалізації цінностей, певна дія (наприклад: вдало одружитися).

Серед факторів, які на думку студентів впливають на успішність у навчанні, на першому місці знаходяться: особисте бажання вчитися (19%), наявність певних здібностей (19%), далі ідуть цікавість до предмета (16%), правильне виховання (10%), вміння себе подати (10%), потреба у стипендії (5%), талановиті педагоги (4%), потреба самоствердитись (4%) та інші фактори, які набрали три і менше відсотки відповідей. З одержаних даних видно, що більшість молоді співвідносить навчальну успішність з особистісними факторами, такими як власне бажання, здібності, цікавість і лише в останню чергу наводяться фактори, які є незалежними змінними, такі як наявність гарних педагогів.

Наше дослідження показує, що коли поняття успішність розглядається не як абстрактне, а відносно певної категорії людей, такої як студентство, чоловіки, жінки, бізнесмени, то визначення набувають більш конкретного характеру, пов'язаного з провідною діяльністю та соціальними функціями групи. Так, студентська успішність для більшості досліджуваних презентується через академічне встигання (46%). Для 14% стипендія виступає атрибутом успішності студента. 10% ознакою успішності вважають активність у різних сферах студентського життя. Для 7% наявність

певних якостей та рис, таких як активність, старанність, наполегливість, сумлінність, кмітливість, відповідальність, уміння організовувати власний час є запорукою успішності. Така ж кількість досліджуваних (7%) пов'язує студентську успішність з умінням знаходити підхід та спільну мову з викладачами. Решта опитаних пов'язали успішність студента з наявністю друзів, популярністю серед колег та вмінням демонструвати оточуючим власну виключність та особливість.

У дослідженні ми також розглянули відмінності між очікуваними від чоловічої та жіночої успішності. Успішність жінки для студентів пов'язується з наявністю сім'ї (21%), але такий же статус має кар'єра та самореалізація (21%), тоді як для чоловіка найчастіше успіх вбачається в самому факті спроможності "годувати сім'ю", наявність якої передбачається в контексті, але не наголошується (36%). Робота, кар'єра, розвиток та самореалізація в успішності чоловіка займають другу позицію (18%). Тобто в уявленнях про жіночу успішність більший відсоток відповідей отримала позиція кар'єри як успіху. У питанні чоловічої успішності наявність сім'ї знаходиться на третьому місці, тобто головним вбачається спроможність матеріально забезпечувати її, а вже потім мати. У жінок на третьому місці незалежність, самостійність (12%). На четвертому місці як у чоловіків (17%), так і у жінок (8%) знаходяться особистісні риси, такі як відповідальність, наполегливість, дорослість та інші. П'яте місце теж спільне, його займає наявність бізнесу, капіталу, прибутків (8% у чоловіків та 7% у жінок). Далі йдуть інші фактори, такі як наявність дітей, статусу. Наведені дані було отримано в контексті дослідження, яке не ставило за мету вивчення гендерних особливостей в явленнях про успішність, до того ж на об'єктивність вплинуло те, що вибірка була специфічною – студенти першого курсу, серед яких жінки склали 2/3 досліджуваних, тому ці дані не претендують на наукову точність.

Факультети, на яких проводились дослідження, готують фахівців в сфері бізнесу, тому до категорій, успішність яких описували студенти, ми додали визначення успішності підприємця. Майже половина досліджуваних (48%) пов'язують успішність підприємця з прибутком; 30% вважають її результатом уміння вести бізнес і решта розподілилась між різноманітними особистими якостями та навичками.

На основі отриманого семантичного матеріалу було проведено контент-аналіз, який дозволив виділити риси успішної особистості. Найбільш популярною є цілеспрямованість, потім – прагнення розвитку та самореалізації, інтелект, незалежність, самостійність, наполегливість, освіченість, комунікабельність, здоров'я, врівнова-

женість, компетентність, професіоналізм, працьовитість, врода та привабливість, вміння себе подати, сила нервової системи, вміння організувати час, впевненість, доброта, активність, почуття гумору, дорослість та зрілість, кмітливність, терплячість, відповідальність, лідерство, доброзичливість, лояльність, самодостатність, уважність, вміння володіти собою та хазяйновитість. Цікавим є те, що всі наведені риси є гарними та соціально схвалюваними, що свідчить про позитивну забарвленість уявлення про успішність у свідомості молодих людей.

Керуючись завданням, досліджувані визначали також ті фактори, які їм необхідні для досягнення успіху. На першому місці освіта, на другому – цілеспрямованість, потім наявність роботи, часу, знань, грошей, підтримки близьких людей. Також були перераховані наполегливість та терпіння, удача, друзі, сім'я, розум, кар'єрний ріст, стартовий капітал, самовдосконалення, комунікабельність, впевненість. Той факт, що освіта займає перше місце в переліку факторів успіху, є не випадковим, так як він підтверджує мотивацію вибору навчального закладу. Студенти першого курсу усвідомлюють значення освіти для свого майбутнього, хоча варто зазначити, що серед загальної кількості чинників (всього 23 чинники), що визначали досліджувані, освіта отримала 12% голосів, цілеспрямованість – 11%. Усі інші від 10% до 1%. Тобто, однозначності у виборі факторів успіху не простежується.

З метою визначення важливості успіху в житті молоді, досліджуваним пропонувалось навести фактори, які є запорукою того, що вони почувають себе щасливими. Так, 31% досліджених визначили, що щасливі тоді, коли все добре з близькими людьми і вони поряд, 19% зазначили, що щасливі коли мають душевний спокій, 12% щасливі, коли досягають цілей та успіху, також 12% щасливі, коли проводять час з друзями, 9% – коли займаються улюбленою справою, 6% – коли мають гроші та статок, 5% – коли здана сесія і все добре в навчанні, 4% – коли задоволені всі потреби та 1% – щасливі коли допомагають іншим, не мають проблем зі здоров'ям. Отримані дані свідчать, що більшість досліджених молодих людей не ставлять досягнення цілей та успіху на перше місце, але все ж воно має значення для їхнього життя. Можемо сказати, що для чверті учасників вибірки успіх має значення і визначає їхні життєві вибори та пріоритети, Що підтверджується результатами завдання, метою якого було вивчення життєвих пріоритетів досліджуваних. На першому місці (26%) – щастя, на другому (22%) – успіх, на третьому (13%) – гроші, статки, далі – щаслива сім'я (11%), здоров'я (8%), кар'єра (7%), вища освіта (4%), кохання (4%), стипендія (1%).

Прагнення та життєві домагання досліджуваних виражаються в наступних даних: 26% прагнуть щастя, 18% добитись успіху в житті, 13% – грошей, статків, 11% – щасливої сім'ї, 8% – здоров'я, 7% – кар'єри, 4% – успішності в навчанні, вищій освіти, кохання, 2% – стипендії. Отримані результати означають, що для більшості основною цінністю є щастя, але і успіх має значення, також суттєвим є матеріальний добробут та родина, тобто цінності, що майже не пов'язані з ситуацією навчання у ВНЗ і є проєкціями майбутнього.

Неоднозначність поняття успіху проявляється у тому, що зовнішніми його ознаками студенти перш за все вважають гроші, статки, матеріальну забезпеченість (19%), потім практично з тією ж кількістю балів іде сім'я, кар'єра, робота, бізнес, значно менше досліджуваних ознакою успіху вважають досягнення мети (13%), далі іде самореалізація (7%), діти (5%), освіта (4%), щастя (4%), друзі (2%), задоволеність життям (2%), самодостатність (2%), кохання (1%).

Порівнюючи результати, зазначимо, що освіта для досліджених студентів першого курсу виступає як один із факторів успіху, але не є ознакою його наявності як такого. У свою чергу переживання щастя пов'язується з успіхами, але знову ж таки – щастя не визначається як ознака досягнень. Тобто, явними ознаками успіху виступають матеріальні речі, такі як статки, сім'я, кар'єра і хоча вони не визначають щастя людини все ж виступають значними чинниками її життя.

Вивчаючи проблему успішності шляхом контент-аналізу нарративів, що були написані досліджуваними, ми виділили сфери, у яких вони вважають себе найбільш успішними. Це такі як (22%) спілкування, спорт (14%), навчання (14%), мистецтво (музика, малювання, культура, література, кіно, живопис, культура, творчість, креативність, КВН, танці) (11%), бізнес (10%), особисті стосунки (9%), дружба (9%), робота (2%), наука (2%), самовдосконалення (1%), комп'ютерні технології (1%), кохання (1%), домашні справи (1%), сім'я (1%). У більшості (78%) робіт виявляється більше однієї сфери успішності, зазвичай у середньому дві – три, але зустрічаються і роботи з п'ятьма виділеними зонами успіху. У досліджуваній вибірці не було жодної роботи, в якій не прослідковувались би сфери, в яких досліджуваний вважає себе успішним. Серед досліджуваних, які визначають навчання як сферу успіху, 35% мають низьку академічну успішність (середній бал на сесії в межах 69 балів за стобальною шкалою, що відповідає “3” за чотирьохбальною та немає предметів, з яких би вони мали 90 балів, тобто, оцінку “відмінно”). Вірогідно, що ці студенти, визначаючи

навчання як сферу успіху, задоволені ситуацією і не прагнуть високих балів, вважаючи, що головне здати сесію та отримати освіту, а не мати високі бали. Таке ставлення свідчить про їхню недостатню вмотивованість високими оцінками.

Визначаючи власний внесок у формування життєвого шляху, 22% досліджуваних вважають, що їхня доля залежить від них самих, для 15% доля виступає як невідома, невизначена, 14% характеризують свою долю в епітетах позитивного змісту (неповторна, солодка, хороша, найкраща, непередбачувана, цікава, особлива, щаслива та інші.), 9% дають визначення через епітети негативного змісту (жорстока, тяжка, не успішна, сувора, складна, зла та інші), 6% визначають власну долю як успішну, у 4% робіт зустрічаються амбітні визначення: бути видатною людиною, змінити світ, побудувати вільну державу, відкрити щось, крім того зустрічались одиничні варіанти на зразок – кохання, сім'я, стати професіоналом та інші.

Для вивчення якості адаптації студентів-першокурсників було застосовано методiku діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда. Ця методика дає зріз даних за сімома показниками (адаптивність – дезадаптивність, прийняття себе – неприйняття себе, прийняття інших – неприйняття інших, емоційний комфорт – емоційний дискомфорт, внутрішній контроль – зовнішній контроль, домінування – відомість, ескапізм (відхід від проблем) та “шкалі брехні”. Інтегральними показниками методики є наступні: адаптація, прийняття себе, прийняття інших, емоційний комфорт, інтернальність та прагнення домінувати. Отримані дані показали, що 64% досліджуваних вже адаптувалися до навчання у ВНЗ (вони мають показники в межах норми), 17% – мають високі показники адаптації і 19% – дизадаптовані. Серед студентів, що мають показники за шкалою адаптації в межах норми – 51% досліджуваних мають показники в межах норми за всіма шкалами, 26% мають відхилення по одному з показників, 33% мають відхилення показників від норми по двох і більше шкалах. Загалом дані з вибірки демонструють, що більша частина учасників дослідження на момент його проведення (другий семестр першого року навчання) є відносно адаптованою до умов ВНЗ.

Отримані дані було порівняно з показниками успішності. В анкеті досліджувані повинні були зазначити середній бал свого атестату, середній бал отриманий на незалежному зовнішньому тестуванні та кількість предметів, з яких вони в школі отримували найвищі бали, також вони відмічали середній бал отриманий у першому семестрі та кількість предметів, з яких мають оцінку “відмінно”. Дані про шкільну та успішність у ВНЗ зводились до

спільного коефіцієнту, відповідно якого отримували три варіанти значень – відмінне навчання, добре та задовільне.

У результаті порівняння даних виявилось, що 70% досліджуваних у школі мали кращу успішність, ніж у ВНЗ, 20% навчаються відносно рівномірно як в школі, так і в університеті і 10% досліджуваних стали навчатись краще, ніж у школі. Аналіз даного явища не ставився за мету дослідження, тому лише зазначимо, що таке зниження успішності може бути наслідком неоднозначного процесу адаптації школярів до умов університетського навчання, що не виключає індивідуальних проблем конкретних осіб.

Кореляційний аналіз результатів дослідження, що відбувався шляхом співставлення трьох показників: успішності навчання, уявлення про власну успішність (що виражається кількістю сфер, в яких вважає себе успішною особистість) та якістю адаптації показав, що існує зв'язок (0,4 коф. кор.) між уявленням про власну успішність та швидкістю адаптації до нових умов навчання, але немає прямої закономірності між тим, наскільки якісно відбулась адаптація студента і його академічною успішністю. Згідно отриманих даних більша частина студентів мають нижчу успішність навчання, ніж у школі, але це не впливає на їхнє суб'єктивне уявлення про власний успіх як такий. Це явище пояснюється тим, що для студента оцінка вже не виступає таким соціальним стимулом як для школяра і є скоріше фактом зарахування предмету, тобто успіхом є вже те, що дисципліна здана і не суттєво, які бали за неї отримані, якщо немає додаткових стимулів таких як стипендія або прагнення до червоного диплому.

Проведене дослідження наочно демонструє, що серед інших факторів на адаптацію студентів-першокурсників впливає перш за все суб'єктивне уявлення про власну успішність і в якості такого показника не обов'язково виступає академічна успішність як постійний компонент. Тому для покращення адаптації студентів до навчання у ВНЗ необхідно стимулювати їхні уявлення про власну успішність у різних сферах.

У перспективі подальшого дослідження розробка методів покращення адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у ВНЗ з урахуванням отриманих даних та проведення широкомасштабного дослідження гендерних особливостей переживання успішності.

Список використаних джерел

1. Практическая психодиагностика. Методики и тесты / Ред. и сост. Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский дом: “Бахрах-М”, 2001. – 622 с.

2. Алехин А.Н. Методологические основания исследований нарушений адаптации / Алехин А.Н., Вертячих Н.Н. // Актуальные проблемы клинической и прикладной психологии: Материалы: I Междунар. науч.-практ. конф. / Под ред. Н.А. Кравцова, Р.В. Кадьрова. – Владивосток: ВГМУ, 2009 – С. 17-23.
3. Мусаева Э.Ц. Взаимовлияние тревожности и социально-психологической адаптации молодых сельских учителей / Э.Ц. Мусаева // Образование детей и молодежи: современные подходы. – М., 1996. – С. 95-101.
4. Лейфрид Н.В. Ответственность как личностная детерминанта представлений об успешном человеке: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. псих. наук: спец. 19.00.01 “Общая психология, история психологии” / Н.В. Лейфрид. – Краснодар, 2006. – 21 с.

Freshman entering the university decides to adapt to the challenges of training that gives him academic and personal success. First year student, outside of their immediate activities – teaching, performing several other tasks, the success and timely resolution of which causes all his way forward not only in school but also beyond in the future professional development. Obviously, the freshman comes to higher education already have a certain stock of knowledge and skills that determine its further adaptation. One of the key factors that, in our view, relevant to adaptation is the idea of success as such, and in particular on their own success. Conducted research illustrates the relationship between the ideas of its own success, guidance on its achievement and academic success of first-year students.

Keywords: adaptation, success, career, subjective perceptions, experiences.

Отримано: 12.03.2011

УДК: 159.923.2 – 057.87

О.Г. Солодухова

До питання мотиваційно-особистісного АСПЕКТУ АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ

У статті подається огляд досліджень мотивів навчальної діяльності та їх ролі у процесах соціально-психологічної адаптації студентів. Розглядаються класифікації мотивів навчальної діяльності, змістовні характеристики мотивів навчальної діяльності студентів. Окреслюється перспективність мотиваційно-сміслового підходу у дослідженні